

“Kırgız Akınlık Geleneği” Üzerine Türkiye Türkçesiyle Yapılmış Çalışmalar

Sonuç GÜNGÖR*

Özet

Türk topluluklarının ortak bir geçmişe sahip olmaları nedeniyle, âşıklık geleneği de ortak bir kültürel değer olarak kabul edilir. Bu nedenle, Türk topluluklarında âşıklık geleneğinin izlediği aşamalarda bazı farklılıklar olmakla birlikte, büyük oranda benzerliklerin görülmesi doğal bir sonuç olarak değerlendirilir. Önemli Türk topluluklarından biri olan Kırgızların akınlık geleneği üzerine yapılmış önemli çalışmaları bir arada sunmak ve bu geleneğin önemli temsilcilerini anlatmak amacıyla ele alınan bu çalışmada, öncelikle akınlık geleneğinden bahsedilerek, âşıklık geleneği ile bağlantısı üzerinde durulmuş, bunun sonucunda ise, akınlık ve âşıklık geleneği arasında benzerlikler olduğu görülmüştür. Devamında Togolok Moldo, Toktogul Satılganov, Kalık Akiyev, Barpı Alıkulov ve Arstanbek Buylaş Uulu gibi bazı Kırgız akınlıklarının hayatları anlatılmıştır. Son olarak da Türkiye’de Kırgız akınlık geleneğine yönelik yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akın, âşık, biyografiler, sözlü, gelenek.

Studies On “Kirghiz Akınlık Tradition” With Turkey Turkish

Abstract

The minstrel tradition is also accepted as a common cultural value for Turkish communities, because of having a common history. Therefore, although with some differences in the stages, followed by the minstrel tradition in Turkish communities, substantially similarities are considered as inevitable natural results. With the purpose of gathering important studies investigated about one of the important Turkish communities, Kirghiz Akınlık Tradition and to tell the important representatives of this tradition, firstly, Akınlık Tradition and connection of Akınlık Tradition with Âşıklık Tradition are described and similarities between Akınlık Tradition and Âşıklık Tradition were realized in this study. Afterwards, biographies of some Kirghiz akıns like Togolok Moldo, Toktogul Satılganov, Kalık Akiyev,

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Çankırı/Türkiye, sonucgungor51@hotmail.com.

Barpı Alıkulov and Arstanbek Buylaş Uulu were cited. Finally, studies carried out in Turkey related to Kirghiz Akınlık Tradition were mentioned.

KeyWords: Akın, âşık, biographies, oral, tradition.

Giriş

Kırgız sözlü geleneğinin temsilcilerine *akın* adı verilmektedir. *Akın* Kırgızların kültürünü, yaşamını, tarihini sözlü gelenek haline getirip irticalen söyledikleri şiirler vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktaran (Alimov 2003: 3) kişidir. *Akınlık geleneği* ise sözlü icranın bir türüdür. Bu geleneğe sözlü nazım ürünleri *komuz* eşliğinde, doğaçlama olarak icra edilir. Kırgız Türkleri, Türk dünyası coğrafyasında sözlü edebiyatı gelişmiş olan Türk boylarındandır. Kırgızistan'da *akın*, toplumun önünde yürüyen kişidir ve onun toplum içinde çok büyük değeri ve önemi vardır. Uzun bir tarihe ve köklü bir kültürel geçmişe sahip Kırgız Türklerinin hayatlarını, dünyaya bakış tarzlarını sözlü gelenek içinde bulmak mümkündür. *Âşık* kavramı çeşitli Türk boylarında farklı isimler almıştır. Kırgız sözlü geleneğinde bu terimin karşılığı *akındır*.

Bütün Türk boylarının ortak bir tarihe ve kültüre sahip olmasından dolayı, *akınlık geleneği* ile *âşıklık geleneği* arasında benzer tarafların olması kaçınılmaz olmuştur. Örneğin *âşıklık geleneğinde* olduğu gibi *akınlık geleneğinde* de *akınların* usta-çırak ilişkisine önem verildiği ve *akınların* yetişmesinde bu sistemin kullanıldığı dikkatli gözlerden kaçmamaktadır. Yine tıpkı âşiklerde olduğu gibi *akın* olabilmek için rüya görme, yetenekli olma, aileden birinin öncü olması, kendini yetiştirme, bir ustanın yanında yetişme gibi unsurlar önem taşımaktadır. Aynı zamanda bu geleneğe de irticalen şiir söyleme sanatı önemli bir yere sahiptir. Bunun dışında, *akınlık/âşıklık geleneğinde* şiirler konu olarak da benzerlik göstermektedir.

Bu makalenin amacı Türkiye'de Türkiye Türkçesiyle Kırgız *akınlık geleneği* üzerine yapılan çalışmaların kısa bir tanıtımını yapmaktır. Ancak öncelikle Süleyman Kayıpov'un hazırladığı "Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi/Kırgız Edebiyatı-I" adlı eserden alıntıladığımız bazı Kırgız *akınlarının* biyografisi hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

1. Kırgız Akınlık Geleneğinden Bazı Temsilciler

1.1. Arstanbek Buylaş Uulu (1824-1878)

"Ozan, kopuzcu, düşünür Arstanbek Buylaş Uulu, 1824 yılında Narın'da doğdu. 1878 yılında Isık-Köl'ün Çıçkan adlı köyünde vefat etti. Daha on altı yaşındayken ozan olarak ün salan Arstanbek Buylaş Uulu, Kirgizistan'ın hemen hemen bütün bölgelerini dolaştı. Hatta Hokand

Hanlığibeylerinin emri ile tutuklanan babası Buylaş'ı kurtarmak için Hokand'a gitmiş, Namangan, Ancıyan halklarını bir yıl boyunca gezmiş ve oralarda irticalen eserler söylemiş ve geri dönmüştür" (Kayıpov 2005: 276).

"Rus Çarlığının 19. yüzyılın ortasından itibaren Kırgız topraklarına girmesine karşı çıkmıştır. Arstanbek Buylaş Uulu, "zamana ozan"larının önde gelenlerinden biridir. Eserleri yıllarca yayımlanmamış ve araştırılmamıştır. Kendisi beş yüze yakın kopuz bestesi çalmıştır. Bunların içinden iki yüz kadarı ise kendi bestesidir" (Kayıpov 2005: 276).

1.2. Togolok Moldo (1860-1942)

"Kırgız halkının tanınmış şairi Togolok Moldo (Bayımbet Abdırahmanov) Narın bölgesinde, Kurtka adlı köyde, 17 Haziran 1860 yılında fakir bir ailenin evinde dünyaya geldi. Asıl adı Bayımbet olup, babasının adı Abdırahman'dır. Arapça okuma yazmayı bildiği için Togolok Moldo (yuvarlak molla) adıyla tanınmıştır. Bu adı almasının diğer bir nedeni ise kısa boylu ve esmer tenli olmasıdır. Bayımbet, on dört yaşında babasını kaybetmiş ve kendisinden küçük olan diğer beş kardeşiyle birlikte yetim kalmıştır. Bir kaç yıl baba tarafından akrabası olan Muzoke'nin yanında kalarak köyün mollasından ilim öğrenmiş, fakat daha sonra Muzoke'nin ölmesiyle yeniden yetim kalmış ve akrabalarıyla birlikte yaşamak için Çü bölgesine gelmiştir. Burada Rus ve Kırgız zenginlerinin yanında çalışmak zorunda kalmıştır. Büyük bir kopuzcu ve şair olan Muzoke, Bayımbet'e halk türkülerini, hikâye, şecere, masallarını sık sık anlatmış ve onun yeteneğinin gelişmesini sağlamıştır. Neticede Togolok Moldo, on beş yaşından itibaren şiir yazmaya başlamıştır" (Kayıpov 2005: 304).

"Bayımbet Abdırahmanov, okuma yazma bildiği için kendi eserlerini kâğıda döken bir şairdir. Şair devrime kadar birçok şiir yazmıştır, batıdaki türlü kitapları çok okumuştur. Ne yazık ki devrime kadar Kırgızistan'da matbaa olmadığı için Bayımbet'in devrime kadarki eserleri kitap olarak yayımlanamamıştır. Bu eserler halk arasına el yazması şeklinde dağılmıştır. Örneğin; "Kaçan Kız", "Koyun Gözlü", "Yaşlanınca Özlem Olan Yaş" gibi. Fakir bir aileden olup, hayatın türlü zorluklarını çekmiş olan Togolok Moldo, Ekim devriminin başarılı olmasına çok sevinmiştir. Daha, Sovyetler devrinin ilk yıllarında geniş hacimli "Fakirlere Nasihat", "Değişim", "Kadınların Bağımsızlığı", "Bağımsızlık", "Atan Tan ile Süyünbay" gibi siyasî içerikli şiirler, manzumeler yazmıştır. Şairin "Değişim", "Nasihat" adlı manzumeleri kısaltılarak birleştirilmiş ve "Nasihat" adı altında 1925 yılında, Moskova'da kitap olarak basılmıştır. Bu kitap, zamanımızda en popüler kitaplar arasındadır ve Kırgızistan'ın bütün bölgelerine dağılmış, elden ele geçerek okunmuş ve şairi tüm halka tanıtmıştır" (Kayıpov 2005: 304).

“Togolok Moldo Kırgız halkının tarihine, örf-âdet ve geleneğine, folkloruna ait birçok materyalleri biliyordu. Şair “Manas Destanı”nı da çok iyi biliyordu. Kendisinin yazıp verdiği “Manas Destanı”nın varyantı; hacim, işleniş kalitesi bakımından büyük varyantlardan sayılmaktadır. Togolok Moldo, seksen yıldan fazla süren ömründe ilginç eserler vermiştir. Şair, Kırgız halkının edebiyatına ve kültürüne verdiği emeklerden dolayı “Şeref Madalyası” almıştır” (Kayıpov 2005: 304).

1.3. Toktogul Satılganov (1864-1933)

“1864 yılında Oş bölgesinin Ketmen-Töbö ilçesindeki Kuşçu-Suu köyünde dünyaya gelen akin Toktogul Satılganov’un babası Satılgan komedyen ve irticalen söyleyen biri, annesi Burma ise oldukça iyi bir ağıtçı idi. Daha on üç yaşındayken şiir üretmeye ve söylemeye başlayan Toktogul’un yeteneğinin gelişmesinde ailesinin ve o zamanın ünlü şairleri olan Naken, Esenamam, Çondu’nun şiirleri büyük rol oynamıştır. Toktogul yirmi yaşlarındayken, Arzımat adlı ozanla atışmış ve onu yenmiştir. Bundan sonra halk arasında tanınmaya başlamıştır. Genellikle nasihat türünde doğaçlama söyleyen bir ozan ve büyük bestecidir. Onun “Alımkan”, “Süyümkan”, “Nasılkan”, “Gülle”, “Ne ilginç”, “Nasihat”, “Derme”, “Sanat”, “Örnek Şiirler”, “Dünya”, “Ömür” gibi felsefi şiirleri ve birçok kopuz besteleri bunu kanıtlamaktadır” (Kayıpov 2005: 312).

“Şair 1898 yılında Çarlık Rusya tarafından Andican isyanına katıldığı gerekçesiyle önce idama mahkûm edilmiş, daha sonra Sibiryaya sürgüne gönderilmiştir. Sürgünden 1902 yılında kaçmış, 1904 yılında kendi yurduna geri dönmüştür ve halkın isteklerini dile getiren eserler vermiştir. Öğretmen olarak da Kırgız halk şairlerinin hemen hemen hepsine etki etmiş birisidir. Korgol, Alımkul, Barpı, Kalık, Osmonkul vb. şairler kendilerini Toktogul’un öğrencileri saymışlardır. Onun Kırgız kültürüne ve edebiyatına verdiği emekler çoktur. Birçok eseri zamanında yazıya geçirilmemiş, halk ağzında yaşamıştır. Şair Sovyet idaresini, insanlar arasındaki eşitliği, kardeşliği öven eserler vermiştir. Birçok eseri, Sovyetler döneminde halktan toplanmış ve kitap olarak yayımlanmıştır. Kırgız kültürüne ve edebiyatına verdiği emekler için Toktogul’un adı Kırgız Devlet Filarmonisi’ne, ülkenin birçok yerine, okullara, köy kuruluşlarına verilmiştir. Sanat ve edebiyat alanında da onun adıyla Kırgız Devlet ödülü düzenlenmiştir. Toktogul Satılganov, 17 Şubat 1938’de vefat etmiştir” (Kayıpov 2005: 304).

1.4. Kalık Akiyev (1883-1953)

“Kalık Akiyev, 1883 yılının yaz aylarında Narın şehrinin Cumgal kasabasının Kara Oy adlı bölgesinde dünyaya gelmiştir. Usta bir avcı

olmasına rağmen yokluk içinde yaşayan şairin babasının adı *Akı*'dır. Bu yüzden *Kalık* da küçükliğünden itibaren zenginlerin yanında hayvan bakıcısı olarak hayat mücadelesine başlamıştır. Daha erken denebilecek yaşlarda, büyük âşıkların şiirlerini öğrenmiş ve bunları kendince okumuştur. On üç yaşındayken, *Âşık Toktogul*'la karşılaşmış ve onun âşıklık geleneğinden çok etkilenmiştir. On sekiz yaşına geldiğinde ise kendi şiirlerini oluşturmaya başlamış, kutlamalarda ve toylarda çalıp söylemiştir” (Kayıpov 2005: 342).

“Ağır hayat şartları sebebiyle birkaç kere *Cumgal*'dan *Ketmen Töbö*'ye, oradan da tekrar *Cumgal*'a taşınmış ve bu taşınmalar esnasında *Toktogul* ile ikinci defa karşılaşmış, onunla sekiz yıl birlikte gezerek, onu örnek alarak geleneğe dâhil olmuştur. *Kalık Akiyev* Kırgızistan'ın güneyinden kuzeyine kadar her tarafı dolaşarak yeni yerler ve yeni insanlarla tanışır ve halk arasında tanınmaya başlar. *Toktogul* ile birlikte gezdikleri bu yıllarda *Kalık* ondan, irticalen şiir söylemeyi ve atışmanın detaylarını, ayrıca “*Kedeykan*”, “*Canış Bayış*”, “*Kurmanbek*” gibi bazı destanları öğrenir. Sovyet dönemini sevinçle karşılayan *Kalık*, diğer âşıklar gibi bu dönemi öven şiirler yazmıştır. Hatta ilk şiirlerinin teması olarak kasaba yönetiminin başkanını işlemiştir. *Kalık*, 1926 yılında Kırgız Müzikal Drama Stüdyosu'nda işe girer. 1930 yılında ise Kırgız Drama Tiyatrosu'na geçer ve 1936 yılında da Kırgız Millî Filarmonisi'nde çalışmaya başlar” (Kayıpov 2005: 342).

“Eserleri, Sovyet yönetimi döneminde yayımlanmaya başlayan *Kalık Akiyev*'in ilk şiir antolojisi 1936'da “*Kalıktın İrları*” (*Kalık*'ın Şiirleri) adıyla yayımlanmıştır. Kendi hayatını “*Baskan Col*” (*Geçtiğim Yollar*) adlı eserinde anlatmıştır. 1938'den itibaren de Kırgız Yazarlar Birliği'ne üye olmuştur. Kırgız kültürü ve edebiyatına olan katkıları için “*Ardak Belgisi*” madalyası, “*Ardak gramotalar*” ile ödüllendirilmiştir. 1939 yılında ise *Halk Şairi* seçilmiştir. *Kalık Akiyev*, 3 Kasım 1953 yılında vefat etmiştir” (Kayıpov 2005: 342).

1.5. Barpı Alıkulov (1884-1949)

“1884 yılında Oş ilinin Suzak kasabasında *Açı* adlı köyde dünyaya gelen *Barpı Alıkulov*, çocukluğundan itibaren zenginlerin yanında çalışmıştır. Yokluk sıkıntısını oldukça fazla çeken şair, Sovyet dönemini sevinçle karşılamış ve bu dönemin güzelliklerini anlatmak suretiyle halk arasında yaygınlaştırmak üzere çok çaba sarf etmiştir. *Alıkulov*'un şairliği daha çocuk yaşlarda başlamış, on beş yaşından itibaren her türlü atışmalara katılarak yarışmıştır. İlk atışmasını *Nazarbay* ile yapan büyük şair *Barpı Alıkulov*'un eserlerinin konuları çeşitlidir. Eserlerini kopuzuyla çalmış ve söylemiştir. Onun, kendisi gibi irticalen şiir okuyan diğer şairlerden farkı, şiirlerinin lirik ve felsefî olmasıdır. *Barpı*'nın okuma yazması olmamasına

rağmen dağarcığında hayli fazla kulaktan duyma halk rivayetleri, sancıralar, örf-adet ve gelenek unsurları ve dinî bilgi vardı. Doğu'ya ait halk içinde yayılan büyük edebî eserlerin versiyonlarını çok iyi biliyordu. Bunun neticesinde şair, bütün bu tecrübelerini ve bilgisini eserlerinde çok iyi kullanmış ve geliştirmiştir” (Kayıpov2005: 345).

“Barpı Alıkulov“ Kulmurza ile Aksatkin”, “Calayır Calgız”, “Er Colon” gibi destanları da iyi biliyordu. Şairin ilk şiir kitabı “Seçilmiş Şiirler” adı ile 1949 yılında yayımlanmıştır. Akın Barpı, 1947 yılında Kırgız Yazarlar Birliği'ne üye olmuştur. Onun adı birçok köy, okul ve sokağa verilmiştir. Şair, 9 Kasım 1949 yılında vefat etmiştir” (Kayıpov 2005: 345).

2. Türkiye’de Kırgız Akınlık Geleneği Üzerine Yapılmış Bazı Çalışmalar

2.1. Kitap Bölümleri

Kırgız akınlık geleneği üzerine Türkiye’de şimdilik herhangi bir kitap yazılmamıştır. Buna karşın konuya ilişkin kitap bölümü olarak ele alınan çalışmalar dikkatli gözlerden kaçmamaktadır. Örneğin bunlardan biri “Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi”nin 31. Cildi olan ve Süleyman T. Kayıpov tarafından hazırlanan *Kırgız Edebiyatı* adlı eser Kırgız akınları ile onların eserlerinden bahsetmekte ve şimdiye kadar Kırgız akınlarına ilişkin en kapsamlı bilgileri vermektedir. Bu çalışmada ilk dönem akınları olan Toktogul Irçı, Tolubay Sınçı vb. gibi simaların yanı sıra son dönemde yaşayan Kalık Akiyev, Barpı, Togolok Moldo gibi akınlara da yer verilmiştir. Kısaca Kırgız akınlık geleneği temsilcilerinin hemen hemen tümü ele alınmış ve onların biyografileri ile eserlerinden örnekler verilmiştir (Kayıpov 2005).

Aynı yazarın 2009 yılında kaleme aldığı “*Folklor Üzerine Yazılar*” adlı kitabın bir bölümü de bu konuya hasredilmiş ve bu bölüm “*Âşıklık Geleneği*” başlığını taşımıştır. Bu bölümde verilen bilgilere göre âşıklık geleneği, sözlü icadın bir türü olmasına rağmen müstakil bir alan olarak ele alınmalıdır. Ozanların eserleri, söyleyene ait olan ve söyleyenin üslûbuna göre şekillenen ferdî eserlerdir. Kırgız âşıklık geleneğinin ne zaman ve nasıl başladığı konusunda yazılı bir belge olmamasına karşın bazı akın ve ırçıların günümüzden yaklaşık bin sene önce yaşadığı tahmin edilmektedir. IX-XIII. yüzyıllar arasındaki ozanlar hakkında bir bilgi henüz bulunmuş değildir. XIV. yüzyılda yaşayan Toktogul Irçı ve Tolubay Sınçı ile ilgili bilgiler de sözlü kaynaklarda belirtilenden ibarettir.

Yazara göre XIV-XV. yüzyıllarda yaşadığı tahmin edilen Asan Kaygı'nın da bu gelenekte özel bir yeri vardır. Sançı Sınçı'nın XVI-XVII. yüzyıllarda veya daha sonraki dönemlerde yaşadığı tahmin edilen bir

düşünür, hatip olduğu bilinmektedir. Bunlardan başka, ozanlık geleneğinin XIX. yüzyılın başına kadarki gelişimi hakkında henüz kesin bilgiler elde edilmiş değildir. Kırgız aşıklık geleneği, XVIII-XIX. yüzyıllarda büyük bir gelişme göstermiştir. Özellikle XIX. yüzyılın ortalarında Kırgızların hayatında yaşanan değişimler, başka halklarla kurdukları ilişkiler, aşıklık geleneğinde yeni bir temanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Örneğin, Kalıgul Bay Uulu (1785-1855) tarafından başlatılıp daha sonra Arstanbek Buylaş Uulu (1840-1882) tarafından devam ettirilen “zamana” (zaman) teması, okuma yazma bilen Moldo Kılıç Şamırkan Uulu’nun (1866-1917) eserlerinde de işlenmiştir (Kayıpov 2009:106-108).

Balık Kumar Uulu (1793-1887), Çondu Koyçuman Uulu (1826-1912), Esenanman Calgaş Uulu (1833-1913), Soltobay Toktobolot Uulu (1834-1918), Nurmoldo Narkul Uulu (1838-1920) gibi irticalen şiir okuyan ustaları XIX. yüzyılın ünlü âşıkları olarak göstermek mümkündür. Günümüzde ise bu geleneği Tuuganbay Abdıyev, Zamirbek Üsönbayev, Abdılida Nuraliyev, Mayra Kerim Kızı, Rahmatulla Kozukeyev, Abduvali Akimbekov, Azamat Bolgonbayev, Elmırbek İmanaliyev, Aalı Tutkuçov, Cenişbek Toktobekov sürdürmektedir (Kayıpov 2009: 109).

XIX. yüzyılın sonu, XX. yüzyılın başı, Kırgız aşıklık geleneğinde okuma yazma bilen, kendi eserlerini kâğıt üzerine dökabilen *cazğıçakın*ların boy gösterdiği bir dönem olarak bilinmektedir. Bu tür âşıkların en ünlüsü ve güzel eserler bırakanı Mollo Niyaz’dır. Kendisinin el yazması halinde yedi kitabı olduğu bilinmektedir. Bunlardan bazı el yazması kitapları bulunmuş ve şiirlerinin bir kısmı yayımlanmıştır. Daha sonra onu, Togolok Moldo (1860-1942), AldaşMoldo (1874-1930), Cumamüdün Moldo (1862-19...) takip etmiştir (Kayıpov 2009: 109).

Kırgız sözlü geleneğinin zirvesi olan destanları icra eden *comokçuların* en ünlüleri de XIX-XX. yüzyıllara aittir. Sagınbay Orozbakov ve Sayakbay Karalayev gibi ünlü *manasçılar* da bu dönemde yaşamışlardır. XX. yüzyılın başından itibaren okuma yazma probleminin giderilmeye başlanmasıyla, yeni söylediği destan metinlerini kendi eliyle yazıya geçirebilen eğitimli destancılar grubu ortaya çıkmıştır. Önceki eğitimsiz ve sanatını sözlü olarak icra eden *comokçuların* yerini *cazmacomokçular* (okuma yazma bilen destancılar) almaya başlamıştır. Böylece Kırgız folkloru ve aşıklık geleneği, yüzyıllar boyu devam edecek zengin bir birikime sahip olmuş ve yazılı kültüre geçmenin zeminini oluşturmuştur. İlk adımını XX. yüzyılın ilk çeyreğinde atan Kırgız edebiyatı, kısa zamanda dünyanın ünlü edebiyatları arasında yer almıştır. Bu başarının sırrı ise elbette ki Kırgız sözlü geleneğine bağlanmaktadır (Kayıpov 2009: 110).

Konuyla ilgili bir diğer çalışma ise Metin Ergun’ a ait olan “*Kopuz Sarını*” adlı eserdir. Bu çalışma Kazaklarla ilgili olmakla birlikte Kazak ve

Kırgızlarda *akınlık* geleneğinin benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın konumuzla alakalı olan bölümünde Kazak âşık tarzı şiir geleneğinde tipler üzerinde durulmuş, akın kavramı ve etimolojisinden bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra akın olabilmek için gerekli koşulların neler olduğu ve akınların Anadolu'daki halk şairleriyle benzerlikler taşıdığı anlatılmıştır (Ergun 2002: 102-122).

Son olarak Mehmet Çeribaş'ın "*Kırgız Türklerinde Manasçılık Geleneği ve Manasçılar*" adlı çalışmasından bahsetmek yerinde olacaktır. Burada *akın* kavramının anlamından, Kırgızlardaki *akın* teriminin Türk edebiyatında *âşık* terimine karşılık geldiğinden ve bu iki tipin çoğunlukla aynı işlevi karşılamaktaysa da bazı farklılıkların da olduğundan bahsedilmektedir. Bunun dışında akın çeşitleri, akınlık mektepleri (şairlik mektepleri) anlatılmaktadır (Çeribaş 2012: 21-34).

2.2. Tezler

Bu konuyla ilgili doğrudan yapılmış tek tez çalışmasının şimdilik Ulanbek Alimov tarafından hazırlanan "*Kırgızistan'da Akınlar ve Akınlık Geleneği*" adlı araştırma olduğu söylenebilir.

Tezin ilk bölümünde akınlık geleneğinden bahsedilmektedir. U. Alimov'un verdiği bilgilere göre; Kırgızistan, eski bir tarihe, kendine özgü bir yaşayış tarzına ve ruhî bir zenginliğe sahip genç bir ülkedir. Onun kültürel mirası, milletin binlerce senelik tarihi içinde kalıplaşmış ve günümüze gelmiştir. Kırgız medeniyeti, şiirsel ifadenin sözlü mirası ile sıkı bir bağlantı içinde olmuştur. Cengiz Aytmatov: "Bugün Kırgızlar folklorik değerlerini saf bir şekilde, eskisi gibi koruyan nadir halklardan biridir. Zamanımıza kadar sözlü hayatını devam ettiren folklor şaheserlerinin her biri, kahramanlık konulu *Manas* destanı sayesinde ülkemizin dünyada tanınmasını sağlamıştır. Dünya medeniyeti için *Manas* destanının değerini dikkate alan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 1995 yılı *Manas Yılı* ilan edildi" şeklinde bilgi vermiştir. Kırgız milletinin edebî mirası, epik geleneği ile beraber sözlü gelenek eserleri, Kırgızlara belirli bir gelişme çizgisini göstermektedir. Ayrıca her akın, kendi zamanının sosyal-ahlakî problemlerini şiirlerinde yansıtmıştır. Kırgızlar, Orta Asya'daki en eski milletlerdendir ve köklü bir kültürel mirasa sahiptir. Onun ruhî kültürünün gelişmesinde sözlü gelenek temel olmuştur. Edebî söz halkın aklının ve ruhunun göçebe hayatta, ağır sosyal değişmelerde, savaş yıllarında mutluluk hakkındaki hayallerini eserlere yansıtmışlardır (Alimov 2003:16-17).

Daha sonra tezde akın tiplerine yer verilmiştir. Yazar, akınların tarihî tiplerini "bakşılar, bübü, tamırçı, kuuçu, ırımçı, arbooçu, kancı, darımçı, tabırçı, tülöö, tölgöçü, kirneçi, dubana, tabıp, emçiler, cayçı"

şeklinde, günümüzdeki tiplerini ise “kuuduldar, çeçenler, sınçılar, sancıracı, ata-dede-eke, moldo-koco-apızlar” şeklinde sınıflandırmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise önemli akınlardan “Toktogul Satılganov(1864-19339, Moldo Kılıç Şamırkan Uulu (1866-1917), Togolok Moldo (1860-1942), Moldo Niyaz (1823-1896), Kalık Akıyev (1883-1944), İsmail Boronçıyev (1910-1978), Osmankul Bölöbalayev (1888-1967), Korgool Dosuyev (1882-1962), Alımkul Usanbayev (1894-1963), Barpı Alıkulov (1884-1949), Cenicok Kökö Uulu (1860-1918), Kalıgul Bay Uulu (1785-1855), Arstanbek Buylaş Uulu (1824-1878)” hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde, akınların söylediği türler olan “bekbekey, şırıldan, arman ırları, beşik ırları, caramazanırları, aytış” gibi sözlü gelenek ürünlerine yer verilmiştir. Daha sonra kısaca bu türlerin özelliklerinden bahsedilmiş ve bu türlerle ilgili örnek şiirler verilmiştir. Son bölümde ise şiir metinlerine yer verilmiştir. Bu bölüm, akınların yarattığı eserlerin metinlerine ayrılmıştır.

2.3. Makaleler

Türkiye’de Kırgız akınlık geleneğine ilişkin makalelerin daha çok Abdulselam Arvas tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Yazarın “*Akınlık ve Âşıklık Geleneği Arasındaki Bazı Ortaklıklar (Togolok Moldo Örneği)*” başlıklı çalışması konuya ilişkin ilk makalesidir. Bu makalede Arvas, Togolok Moldo ve akınlık geleneği üzerinde durmuştur. Togolok Moldo’nun hayatından kısaca bahseden ve akınlık/âşıklık geleneğinde şiirlerin irticalen söylendiği gibi yazılarak da meydana getirildiğini ifade eden yazar, Togolok Moldo’nun irticalen söylediği deyişlerin halk arasında yaşadığı gibi “Kol Yazmalar Arşivi’ne teslim ettiği destanların da bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca onun verdiği bilgilere göre; Togolok Moldo, pek çok yer gezerek komuzuyla atışmalar yapmış ve destanlar icra etmiş ünlü Kırgız akınlarından biridir. İyi bir *şecere anlaticısı* ve *manasçı* olan Togolok Moldo, *manasçılık* mekteplerinden Tiyanşan kolunda gösterilmektedir. Onun şöhreti Kırgızistan sınırlarını aşmış ve kendisi, Sovyet Rusya’sında da tanınan bir akın olmuştur. Yazar, âşıklık geleneğinde bir âşığın saz kullanması, doğaçlama yapması, bir ustanın yanında yetişmesi vs. gibi yerine getirmesi gereken koşulların akınlık geleneğinde de geçerli olduğunu ve Togolok Moldo’nun da bu koşulları yerine getirdiğini ifade etmiştir. Daha sonra yazar, Togolok Moldo’ya ait şiirlerle Anadolu’daki bazı âşıkların şiirlerini karşılaştırmıştır. Bunun sonucunda hem bazı ortaklıklar hem de bazı farklılıklar tespit etmiştir. Mesela Togolok Moldo’nun eserlerinin tür ve konu açısından âşıkların eserlerine benzediğini ve hem akınların hem de âşıkların, şiirlerini dörtlük şeklinde oluşturduklarını ancak

akınların aynı zamanda dörtlükten başka ikilik, üçlük, beşlik şekilleri de kullandıklarını belirtmiştir (Arvas 2011(a): 514-515).

A. Arvas “*Günümüz Kırgız Akınları Hakkında*” adlı makalesinde ise günümüzde akınlık mesleğine girişte etkili olan bazı unsurlardan bahsetmiş ve bunların “rüya görme”, “yetenekli olma”, “aileden birinin öncü olması”, “kendini yetiştirme” ve “usta-çırak ilişkisi” gibi maddelerden oluştuğunu tespit etmiştir. “*Akınların yetişmesinde en çok dikkat çeken unsur usta-çırak ilişkisidir ve onlar genelde bir ustanın yanında bulunurlar*” diyen A. Arvas’ın makalesinde biyografilerini verdiği akınların çoğu bir ustaya sahiptir. Bu ustaların önde gelenleri bugün hayatta olmayan E. Tursunaliyev, A. Aytaliyev, T. Abdiyev, Z. Üsönbayev gibi akınlardır. Günümüz akınlarının çoğu, bu ustaların yanında bulunmuştur. Günümüz akınları da usta-çırak ilişkisini devam ettirmeye çalışmaktadır (Arvas 2011(b): 29).

Ayrıca on günde bir düzenlenen toplantılarda çekilen kura sonucu akınlar eşleşmekte ve atışma yapmaktadırlar. Her ne kadar kura çekilse de gençlerin ustalarla eşleşmesine dikkat edilmektedir. Bunun nedeni, genç akınların ustaların söz ve ezgiyi kullanma becerilerini takip etmelerini ve usta âşıklardan atışma usulünü öğrenmelerini sağlamaktır. Ayrıca akınlar, rüya sonucu bu mesleğe girdiklerini de ifade etmişlerdir. Ancak rüya sonucu akın olunamayacağını söyleyen akınlar da vardır. Örneğin Azamat, iki üç defa akın olmak için yattığı halde herhangi bir düş görmemiştir. Ayrıca aileden birinin bu mesleğe ilgi duymuş olması ya da akın olması da bu mesleğe başlamada önemli bir etkidir. Mesela Cenişbek ile Aalı, babalarının akın olduğunu ya da akınlığa ilgi duyduğunu ifade etmişlerdir. Akınlık mesleğine girmede etkili olan bir başka unsur da yetenek sahibi olma ve kendini bu alanda yetiştirmedi. Kısacası yazar akınların, kendi ruhsal ve fiziksel durumlarına göre, belli şartlar sonucu akınlık mesleğine başladıklarını ifade etmektedir (Arvas 2011(b): 30). Bununla birlikte yazar, bazı akınların biyografileri hakkında bilgi vermiştir. Bunlar “Amantay Kutmanaliyev, Cenişbek Toktobekov, Aalı Tutkuçev, Azamat Taalay Bolgonbayev, Elmirebek İmanaliyev, Coldubay Caparov, Akcoltoy Kanat Uulu, Adilet Aytikeyev, Asılбек Maratov, Kadırbek Beyşenov” gibi akınlardır.

Araştırmacının bir diğer yazısı ise “*Suusamırlı Bir Akın: Mamilbek İsrailov*”dur. Bu çalışmada ilk olarak Kırgız akınlık geleneğinin kökeni hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Mamilbek İsrailov’un hayatı ve sanatı hakkında bilgi verilmiş, onun etkilendiği kişiler üzerinde kısaca durulmuştur. Bunun dışında onun sanatını etkileyen kişiler arasında annesi ve babasının da yer aldığı belirtilmiştir. Son olarak da Mamilbek İsrailov’un iki şiir metni üzerinde durularak bu şiirlerin Kırgızca ve Türkçe metinleri verilmiştir (Arvas2011(c): 175-182).

Konuyla ilgili olarak bahsedeceğimiz son çalışma “*Bir Geleneğin Farklı Coğrafyalardan Yankısı: Zamana/Zamane*” başlıklı makaledir. Yine Abdulselam Arvas tarafından kaleme alınan bu makalede öncelikle “Zamana” akımı ile ilgili malumat verilmiştir. Bu akımın, Kırgız tökmö akınları (âşık) tarafından XIX. asrın ortalarında başlatılarak günümüze kadar gelen ve akınlık geleneği içerisinde hâlâ devam eden önemli bir ekol olduğunu belirtmiştir. Yazarın bahsettiği diğer bilgilere göre; bu ekolün temsilcileri “zamana akınlar” olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu tökmö akınlar genel itibarıyla zamanın bozulduğu, kötülerin ve kötülüklerin çoğaldığı temasını konu edindikleri ve “zaman” kelimesini de şiirin her dizesinin sonunda tekrar ettiği için onların açtığı bu çığıra “zamana” denmiştir.

Yazar bu bilgileri değişik kaynaklardan derlemiştir. Örneğin Süleyman T. Kayıpov’un, eserlerinde “zamana” akımı ve akımın temsilcileriyle ilgili bilgi verdiğini, Kayıpov’a göre akımın başlatıcısı ve en önemli temsilcisi XIX. asır halk şairlerinden Kalıgul Bay Uulu olduğunu ve ondan sonra ise aynı asır akınlarından Arstanbek Buylaş Uulu ile Moldo Kılıç Şamırkan Uulu’nun da “zamana” çığırını devam ettirdiğini dile getiren A. Arvas, konuya ilişkin olarak aynı zamanda Ulanbek Alimov ile Nezir Temur’un bilgi verdiğini de ifade etmektedir (Arvas 2012: 113-115). Makalenin devamında araştırmacı, Cenişbek Toktobekov’a ait olan bir şiiri, XIX. yüzyıl Anadolu âşıklarının şiirleriyle mukayese denemesi yapmıştır.

Sonuç

Bu makalede ilk olarak akınlık geleneğinin tanımı ve âşıklık geleneği ile bağlantısı üzerinde durulmuştur. Bunun neticesinde Kırgızlardaki “akın” kavramının bizdeki “âşık” kavramına karşılık geldiğini ve bütün Türk boylarının ortak bir tarihe ve kültüre sahip olmasından dolayı, akınlık geleneği ve âşıklık geleneği arasında benzer yönler olduğu hakkında bazı mülâhazalarda bulunulmuştur. Daha sonra Kırgız akınlık geleneğinin temsilcilerinden bazıları olan Togolok Moldo, Toktogul Satılğanov, Kalık Akıyev, Barpı Alıkulov ve Arstanbek Buylaş Uulu’nun biyografileri hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak da Türkiye’de Kırgız akınlık geleneğine ilişkin yapılan bazı çalışmalar tanıtılmıştır. Makalenin temel amacı da Kırgız akınlık geleneğine ilişkin Türkiye’deki çalışmaların tanıtıcı bir bibliyografyasını okuyucuya sunarak, bu konu hakkında derli toplu bir değerlendirme yapmak olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Alimov, Ulanbek (2003), **Kırgızistan'da Akınlar ve Akınlık Geleneği**, Ege Ün. SBE(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

Arvas, Abdulsalam (2011a), “Akınlık ve Âşıklık Geleneği Arasındaki Bazı Ortaklıklar (Togolok Moldo Örneği)”, **TurkishStudies/ International Periodical For The Languages, Literature And History of TurkishorTurkic**, Volume 6/3 Summer, s. 513-522.

Arvas, Abdulsalam (2011b), “Günümüz Kırgız Akınları Hakkında”, **Turkish Studies/ International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish orTurkic**, Volume 6/4 Fall, s. 27-37.

Arvas, Abdulsalam (2011c), “Suusamırlı Bir Akın: Mamilbek İsrailov”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2(2): 175-182.

Arvas, Abdulsalam (2012), “Bir Geleneğin Farklı Coğrafyalardan Yankısı: Zamana/ Zamane”, **Gazi Türkiyat Enstitüsü Dergisi**, Güz, S. 11, s. 113-125.

Çeribaş, Mehmet (2012), **Kırgız Türklerinde Manasçılık Geleneği ve Manasçılar**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Ergun, Metin (2002), **Kopuz Sarını**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kayıpov, Süleyman (2009), **Folklor Üzerine Yazılar**, KTMÜ Yayınları, Bişkek.

Kayıpov, Süleyman (2005), **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi/Kırgız Edebiyatı 31**, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.